

# ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОМУНИСТИК ПАРТИЯСЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ  
НЫЗЫЛ ХОРААЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ  
ОБЛАСТЬ БОЛГАШ ХОРААЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1956  
ЯНВАРЬ  
18  
СРЕДА  
№ 13 (3466)

Өртөз 20 коп.

«Висон» («Висао») деп америк журналы редакторунун айтырыгына СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Булганинниң харыялары (1 арын).  
Трактористиниң маадырлыг чоруу (1 арын).  
Комунистерниң өөредилгесин хүн-бүрү кичтөөгөйниң төүгөтүрүзү (2 арын).  
К. Онга.— Никитиниң малының баш са-

нын өстүрүр дээш малчыларнык демисе-ли (2 арын).  
Совет-югослав экономиктиг харылааларга хамаарыштыр (2 арын).  
Д. Арканча.— Школарда ажылдама чет-пестерин чайлаштыр (2 арын).  
КЫЖЫН БҮГҮ ФЕРМАЛАРГА СУТТУҢ БЕДИН СААЛДАЗЫ ДЭЭШ! Областык ко-хозтарынның муракчы саанчыларынның инеке бүтүзүндө сут саалдазынын тала-зы-биле көргүзүлгө (3 арын).

ЧАА НОМНАР. Н. Сердобов.— «Эртең демделгелериниң» үшкү үлдүтүшкүнү (3 арын).  
Д. Бочаров.— Делегейге болуп турар чо-руктарнык допчуламы (4 арын).  
Поркала-Удугун демисээрин Фин-ляндияга ам шилчидип бөөр деп турары-нын дугайында фин парламентин бажыр турары (4 арын).  
Афганистаннын даштыкы херектер ми-нистерствозунун демделги (4 арын).

## АЛДЫГЫ БЕШ ЧЫЛ ПЛАНЫНЫҢ УЛУГ ЧААГАЙ СОРУЛГАЛАРЫ

СЭБП-ниң XX съездинин 1956—1960 чылдарда СССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериң алдыгы беш чыл планының талалы-биле Директиваларының төлөвиле-лини дүүн чарлаан. Политика талазы-биле байламчы чугула ол документини бүгү совет улус патриотчу улуг сорук-тарынын биле уткан.

Бистин чурттувустун-ажылчы чоннары Комунист партиянын мерген угаанын удурулгазы-биле бешки беш чыл планын хуусаа бетинде күөсеткен болгаш СЭБП-ниң XX съездинге уткуштур ажыл-агый болгаш култура тургузуш-туунда чаз шыгарангай чедишкенинер-лег чоруп орав.

Бистин партиянык комунист тургу-зушкунуна талазы-биле бодунуң бүгү-ле төөгүзү ажыл-чорудулгазынга маркс-изм-ленинизмниң улуг идеяларын уду-рулга бодурун турар болгаш ажылчы чоннарын эң калбак массаларының — чаз нитилелде тургузушчуларынның сы-нын дивес идеяларын болгаш индустри-ализацияга даянып турар.

СЭБП Төп Комитетиниң амылдап кыл-ганы алдыгы беш чыл планының талазы-биле партияның XX съездинин Дирек-тиваларының төлөвиле-лини бистин чурту-вустун эң чоокку үеде бүгү ажыл-агый болгаш култура тургузушкунуна ханы үндөйлөткөн программаны ол. Ол төлөвиле-лини бистин удузувустун амыралчы алыс-эрге-ажылчы, миллион-миллион совет кижилерин угаан-боданын болгаш күөз-чүктүгүн илереткен турар. Дүүн чарла-тыгын документте айтп турарын буга-гаар алырга, «партияның XX съездининиң алдыгы беш чыл планының талазы-биле Директиваларының төлөвиле-лини амылдап кылдыра, СЭБП Төп Комитетиниң хей-хей мүн бугурааларын болгаш кохозтарынның коллективтериниң саалдарын барымда-лап көргөн. Ол саалдарын белеткээрине болгаш чугаалажып өөрүгүнө ажылчы-ларын, кохозчуларын, үлөтүрүчү бол-гаш кезде ажыл-агыйның тускай өртем-чилдерин, өртемденнерин калбак мас-салары киришкен. Оларнык патриотчу ин-дустриализация болгаш дым-бүрү талазын бугураалары дуржулгазы алдыгы беш чыл-да улус ажыл-агыйның тус-тус адыр-ларын хөгжүдериң сорулгазын бүгүн талаалар, социалист үлөтүрүчү, кезде ажыл-агыйга, транспорт кайгамчык у-жүгүштин аргаларын илеретир талазы-биле Төп Комитетке дузалаан».

Бистин удузувус алдыгы беш чылче каажангызында-ла артык улуг материал-дыг кулааларының болгаш мергелинги эр-келерин болушан, чогадыкчы күш-терин чечетелишкенинде кирип тур-вар. Бешки беш чыл планын боттанды-ганың түнелде чуртун экономиктиг күчүзү өскөн, ажыл-агыйның социали-ст системасы улам-на быжыккан, совет удузуд амыралың материалдыг болгаш културалыг дениел бөдөн, улус демократиянык чурттары-биле СССР-ниң ажыл-агый харылаалары калбарган, Совет Эвилелиниң болгаш бүгү социали-ст лагериниң бүгү делегей байлагы бы-жыккан.

Комунист партия бодунуң XX съез-дине уткуштур чорбушан, социалист тургузушун төөгүзү чазалп азышкы-нарын улам ыңай калбартып болгаш бы-жылгаар дээш демисе кайгамчык улуг чаз сорулгазын салып турар.

Директиваларының төлөвилелинде айтп турары-биле алырга, СССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериң алдыгы беш чыл планының кол сорулгалары болза, аар үлөтүрүчү колдаан хөгжүдериң, со-ксал кол техниктиг депшилгенин бол-гаш күш-ажылдың бугурунчулун беди-дериң суурунга улус ажыл-агыйның бүгү адыраларын улам ыңайгы күчүлүг өздөлдөн хандылары, кезде ажыл-агый бугурунгузунуң күшүгү көдүрүлүшкүнү боттандылары болгаш ачаа үндөйлөш совет улустун материалдыг чазай бай-далының болгаш културалыг дениеленин дика бедишкенин чедип алыры болур.

Аар индустрияны колдадыр хөгжүдери-че бистин партияныкы ленинниң чиги-не шугуу СЭБП-ниң XX съездинин Ди-рективаларының төлөвилелинде чырыты-лаңыр илергейлетинген. Алдыгы беш чыл планы Совет Эвилелиниң улус ажыл-агыйның, хамчыктык мурнууда социали-ст экономиканың үндөиле—аар индуст-риянык чаз күчүлүг көдүрүлүшкүнү кө-рүп турар. Ол планын боттандылары СССР-ниң экономиктиг күчүзүнү болгаш оң тилетирбес камгалаңыр аргалының улам ыңай быжыкканын, улустуң чазай байдалының дыка бөдөн, совет култу-ранык өскөн болур.

Директиваларының төлөвилели беш чыл-дарын дургузунда үлөтүрү продукция-зынын ниңи өздөлдөн барык 65 хууга тодаргайлашкан, алдыгы беш чылдын

дургузунда бугурулгенин чепсе-херек-сөөдери бугурун барык 70 хуу болгаш херектелгич чүддерин бугурун барык 60 хуу көүдөлдөй айтп турар.

Директиваларының төлөвилели үлөтүрү талазы-биле алдыгы беш чылдың бирге эчтегелгич сорулгалары кылдыр кара бол-гаш өнүгү металлургияны, нефть, хөмүр даш болгаш химия үлөтүрүчү улам ыңай хөгжүдериң, электростанциялар тууду-шкунун мурнаан темпелерин, машина туудушун, ылангыя техника талазы-биле болжазырангай станоктарын, дарганна-га-таптага машиналарын, автоматиза-чепсөөдери болгаш херексөөдери бугу-рун дүргөн өздөлдөн хандыларын доктаадып турар.

Алдыгы беш чылдың сөөлү чылы—1950 чылда үлөтүрү продукциянык эң чугула хөмүрлерин бугурунниң хемчөөл барык даразындагы хемчөөдөргө тодар-гайлашкан: шойну—53 миллион тон-намы, кааны—68,3 миллион тоннаны, хө-мүр дашты—593 миллион тоннаны, неф-тин—135 миллион тоннаны, электро-энергияны—320 миллиард киловатт-ша-ты. 1955 чылдынга демелээрге, 1960 чылда бугурулге хемчөөл шой, каа бол-гаш хөмүр даш талазы-биле бугурун чык-тык ажыг катан, а нефть болгаш электро-энергия талазы-биле — барык ийи катан өөр. Химикаттар болгаш минералдыг удобрен-дир, машиналар болгаш дериг-херексөөд-р, ыңай болгаш туугу материалдарын бугу-рун үлөтүрүчү улуг хемчөөл-биле көүд-лөчү турар, улузун херектел чүддерин бугурун дым калбарар. Бистин чурту-вуста аар индустриянык соксал чок бол-гаш күчүлүг көдүрүлүшкүнү барым-дазын көргүдө СССР-ге бирги беш чылдың өгөдөлерин мурнууда: шойну—3,3 миллион тоннаны, кааны—4,2 мил-лион тоннаны, хөмүр дашты—35,2 мил-лион тоннаны, нефтин—11,7 миллион тоннаны бугурун үлөтүрү турганын бол-гаш электроэнергия амылдап кылдыр 5 миллиард киловатт-шаа болуп турганын сактырга-ла чегчир.

Аар индустриянык болгаш бүгү улус ажыл-агыйның улам ыңайгы көдүрүлү-шүгү техниктиг дениеленин, өртемниң болгаш техниканык эң чаз чедишкени-нерин бугурулгеге калбаа-биле непердери-ниң үндөйлөткөн болура. Ажыл-агыйны ажыл-чорудулганын чамык адыраларын-да бисте чайладыр өргөжөк чугула бот-гү чепсөөдөр бар деп чүвени барымда-лап көөр херек. Директиваларының төлөвиле-лини айтп турарын бугагаар алырга, ал-дыгы беш чыл болза, Совет чуртун бугу-ручү күштериниң улам ыңайгы күчү-лүг хөгжүдериң, улус ажыл-агыйның бугурулгенин эң бедик техниктиг дение-личе шалчидериң беш чылы, бүгү-ле шынар көргүзүлгенин улуу-биле беди-дериң болгаш ажыл-агыйга удурулганын өкшидериң беш чылы болуп ужурут. Бо беш чылда тайбын сорулгага атом-нуг энергияны ажылааларын дыка калбар-тыр, электрификацияны, комплекслиг ме-ханизацияны болгаш автоматизацияны хөгжүдериң, эң чаз станоктарын болгаш машиналарын непердериң, эргижээр дериг-херексөөдери чартырын, үлөтүрү-чү бүгү адыраларына калбак специализа-цияны болгаш кооперасташканын ханды-рар. Алдыгы беш чылда планнатыгана продукциянык эзген хей кезин бугуру-гени эки организастарының болгаш бар бугурулгеге күчүдериң ажылааларының кү-сөл-биле алыр ужурулг болганын ооң хемчөөдери боттандылары черде өргөжөк чугула.

Кезде ажыл-агый талазы-биле чер бол-гаш мал ажылының күшүгү көдүрүлү-шүгүн хандыларыне улаанган онза чугу-ла сорулгаар Директиваларының төлөвиле-лини айткан. 1960 чылда тарааның ниңи чыылдарын 180 миллион тонна (11 миллиард пуд) чедирери, зыт бугу-рун ийи катан, картофель, дүктү бугу-рун барык ийи катан, ногааларны бугу-рун ийи ажыг катан өстүрериң ханды-ры, хөвөн, лян, чигир сөйлөзү болгаш өске-даа техниктиг културалар бугурун дым көүдөлдөй көрдүгөн.

Ол сорулгазын чедишкенинги шип-тирлээр төлөдө, кохозтарын, МТС-терин болгаш сохкозтарын болжазырангай тра-кторлар-биле, комбайннар-биле, виндрузер-лер-биле, автомашиналар-биле болгаш өске-даа техника-биле моон ыңай-даа чепсе-лээри, агрономия өртемниң болгаш мур-накчы дуржулганын чедишкенин кал-баа-биле ажылааларында үндөйлөш, кезде ажыл-агый бугурулгенин културанын үргүчү бедиери өргөжөк чугула. Кезде ажыл-агыйның тус-тус адыраларын ажыл-агый талазы-биле ажыктыг кылдыр таа-рыштыр тургузарын хандылары баш кы-ажылды болгаш ашша-хөргөйлериң эвөө-ти чарыгдан тургаш, ажылаалар 100 гектар черлерде продукция үлөтүрү алы-рын улуу-биле көүдөлдөй көргөн, район

бугурун а, району — колхоз болгаш сохкоз бугурун бодус болгаш эконо-миктиг байдаларын барымдаап тургаш, чурттуң районнарын аайы-биле чер болгаш мал ажылын специализастары кончүк чугула.

Транспортту болгаш харылааның бүгү хөмүрлерин улам ыңай хөгжүдөр талазы-биле улуз ажылдарын боттандыра. Демир орук, суг, автомобиль болгаш агаар транспортуның техниктиг дениеленин чаз көдүрүлүшкүнү, демир оруктарын кал-баа-биле электрижидериң база оларын электровозтар-биле болгаш тепловозтар-биле чепсөөдери, а ол ышкаш тран-спорттун бүгү хөмүрлерин амыг үенин, эне депшилгелер машиналары-биле, шип-чээр составтык яныз-бүрү хөмүрлери-биле чепсөөдери хандылары өргөжөк чугула.

Туугу ажылдары алдыгы беш чылда улам-на калбак хемчөөдөргө болур. 1956—1960 чылдарда СССР-ниң улус ажыл-агыйның талазы-биле күрөңнөй капитал салышкынынарын ниңи хем-чөөл 990 миллиард рубль хемчөөл (1955 чылдың июль 1-де турган өргө-тер-биле алырга) азы бешки беш чыл-дынга көөрдө 67 хуу хей кылдыр тодар-гайлашкан. Туугушкунуң кайгамчык улуз программанын күөсөлдөй ову улам ыңай индустриализастарын, туугу мате-риалдарын, ылангыя чып өтөөр де-мир-бетон конструкцияларын болгаш ке-зектерин бугурулгенин калбартып, ту-дугларга күш-ажылдын эң-не депшилгелер методтарын непердериң негеп турар.

Бугурулгени улам ыңай өстүрериң болгаш улузун чазай байдалын беди-дериң шиптирлгич чугула болза, күш-ажыл-дың бугурулгенин чаз улуз көдү-рүлүшкүн болуп турар. Күш-ажылдың бугу-рулгенин бедиери чаз нитиле-лел тургузушун тилелгезине эне кол чүдө болуп турар деп улуз Ленин өөргөй чораш. Директиваларының төлөвилелинде 1956—1960 чылдарда күш-ажылдың бугурунчулун өстүрөр та-лазы-биле онзаларга үлөтүргө 50 хуу-дан эвөөш эвес; туугу—52 хуу-дан эвөөш эвес; демир орук транспортуна—34 хуу; далай транспортуна—40 хуу болгаш хем транспортуна—35 хуу кыл-дыр; сохкозтарга болгаш кезде ажыл-агый талазы-биле күрөңнөй дузалаар бугуру-лгенин—барык 70 хуу кылдыр көр-дүгөн. Алдыгы беш чылда кезде ажыл-агый бугурулгенин хөгжүдөр талазы-биле онзаларының күөсөлдөй хандылар төлө-дө кохозтарга күш-ажылдың бугурулг-чүлүг көдөриң онза чугула ужуру-лузанын.

Комунист партия биле Совет чазак улузун чазай чорунуң дугайында үр-гүчү сагып салып турар. Алдыгы беш чылда Директиваларының төлөвилели амылчы чоннарын материалдыг чазай байдаларын болгаш културанын дыка беди-дериң көрүп турар, ол чорун беш чылдын дургузунда национал оргулангы (дене-ш-тирген өрткөргө) барык 60 хуу көүдө-лүгүн чырыктыкандыр илергейлетинип турар. Ажылчыларын болгаш алба-кажыкларын боттүг ажыл төлөвиленин ортумаа-биле барык 30 хуу бедири, а ко-хозчуларын натуралдыг акша орулгаларын ортумаа-биле 40 хуу-дан эвөөш эвес көүд-лөри көрдүгөн. Оон-биле кады социал хандырылга болгаш социал страхование талазы-биле күрөң чарыгалары өзүп тур-вар.

Алдыгы беш чылда күрөң болгаш кооп-ерасташканын үрүмөткөн садылаар бараан саарылгазы барык 50 хуу көүдө-лөр, оон-биле кады кездеге үрүмөткөн сады-лаар бараан саарылгазын эң бедик өздөлдө хандытынар. Чуртталга тууду-шкуну улуу-биле өкшидери болгаш дыка калбартып көрдүгөн. Хоорайларга, ажылчы болгаш кезде суурларга күрөң-нөй ашша-хөргөйлериң күөсөл-биле алдыгы беш чылда ниңи шөлү барык 205 миллион дербелчин метр, азы бешки беш чылдындан барык ийи катан хей чурт-талга бажыңнарын туудары төлөвлөтүгөн.

Өртем болгаш култура хөгжүдөлиниң калбак перспективалары ажыктынын тур-вар. Алдыгы беш чылда хоорайларга бол-гаш кезде черлерге бугу-ниңи ортумак өөредилгени колдууда боттандырып, дээ-ди болгаш ортумак өөредилге черлеринге тускай өртемниң беликтөөрүн көүдө-лдир, көөжөк болгаш азынчы өөредилге-ниң четкини калбартып, ажыл-агый болгаш култура тургузушкунуң өйү келген айтырларын шиптирлээрине бадик камгалаанын албан черлериниң, кинонун, радиоң болгаш телевидение-ни, библиотекаларың база културанын болгаш уран-чүдүгүн өске-даа албан чер-лериниң четкини улам ыңай калбартып болгаш ажыл-чорудулганын өкшидер та-лазы-биле, ном үндүрүлгенин ажыл-хе-рөөн хөгжүдөр болгаш позитивизм базанын

быжылгаар талазы-биле улуг хемчөөдө-р боттандыра.

Бүгү-ле эвилелден республикалар-ның улус ажыл-агыйын улам ыңай хөг-жүдөр болгаш бугуручү күштерин шып таарыштыр тургузар талазы-биле хемчө-лөр Директиваларының төлөвилелинде көр-дүгөн. Оон-биле холбаштыр, ылангыя чөөн талакы районнарын байлак бодус кулааларын шиптөөдөй азырын дүргө-дери көрдүгөн.

Алдыгы беш чылдың сорулгаларын бот-тандырамы бүгү делегейге улуз ужу-ру-ламы. СССР-ге ажыл-агый болгаш култу-ра тургузушкунуң Директиваларының төлө-вилелинде тайбылганын улуз чазай программаны Совет күрөңнөй тайбынга ылангыялыг чайтылып чок шымыч поли-тиказын бүгү делегейниң мурнуга чаз күш-биле ажыктып турар. СССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериң чаз беш чыл планын күөсөлдөй бүгү социалист ла-герин улам ыңай быжылгаарының хө-рөөңө улуз салышкыны болуп. Улуз ажыл-агыйның тус-тус адыраларын хөг-жүдери таарыштыраларын, бугурулгени специализастарын болгаш коопераста-рының аргазы-биле, а ол ышкаш өр-тем-техниктиг чедишкенин болгаш бугу-рулгенин мурнакчы дуржулгазын сол-чурун аргазы-биле экономиктиг кула-аларын болгаш бугурулгеге күчүдериң эң боттүг ажылгаар талазы-биле Совет Эви-лени улус демократиянык чурттары-биле кады ажылдажылганын бүгү хемчөө-лөр калбартыр. Яныз-бүрү социал-поли-тика системаларыг чурттарының тайбын-дожа-хөлбө турарының аргазын болгаш өргөжөк чугулазын чайтылып чокка, бы-жыл-биле камгалашкан, Совет күрөң-нөй кайы-кайыныкы ажыктыг болуп чорукту сагырынга үндөйлөш, өске чурттар-биле садылажышкыны калбартырыче база чүткүр.

Тайбын экономиктиг чарыштын ору-тарынга чонун кижи бугурунче продук-ция бугурур талазы-биле эң-не сайлаң-гай капиталист чурттарың чедер бол-гаш ажил өртө деп СССР-ниң кол эконо-миктиг сорулгазын төөгүзү кыска хуу-саларга шиптирлээр төлөдө, Совет чурт ам бүгү-ле өргөжөк чугула чүдөлдөй дээрин Директиваларының төлөвилелинде онзалап демделгезин.

Алдыгы беш чыл планын боттандырамы социалист экономиканың хөгжүдөлине, улузун херектел чүддериниң элекшенин тургузар сорулгазын шиптирлээрине, бистин чурттувуса комунист нитилел-дин тургузушкунуңа бугураа чаз улуз базым болур. Алдыгы беш чылды чедишкенин күөсөлдөй кижилер—ажыл-чылар, кохозчулар, интеллигенция, оларын кызымчалык, маадырлар күш-ажыл шиптирлээр, бистин партия, совет, ажыл-агый, профсоюз организа-цияларының организа-ция ажыл, үлөтүрү бугурулгенин, туударын, кохозтарын, машина-трактор станцияларын, сохкоз-тарын оларын улузунуң дениел шип-тирлээр.

Төп Комитеттиң амылдап кылганы ал-дыгы беш чыл планының талазы-биле Ди-рективаларының төлөвилелин чарлааны СЭБП-ниң XX съездинин белеткелге чугу-ла ге-чаа болуп турар. Ол кайгамчык-тыг документини ызы-биле чүдүлүгү-гени илергейлетинген баштайгы үнел-дер бистин чурттувустуң бүгү бугурун-дан кээр турар. Бистин чурттувуса кому-нист тургузушкунуңа кайгамчык улуз перспективаларын ажыктып турар Ди-рективаларының төлөвилели миллион-миллион совет кижилерин чогадыкчы илелгени-ниң чаз көдүрүлүшкүнү, алдыгы беш чылда эң байлак кулааларынын улуз тургузучу ажыл-чорудулганын бүгү үчүстөргө эң долдур ажылгаар тала-зы-биле оларын тодаргай саалдарын бол-дураар. Ол документини парлаатпа, партия болгаш хей-ниңи организа-цияларын, ажылчы чоннарын туударыга кал-баа-биле чугаалажып көөрү партиянык ленинниң чигине шугуун амыда-ла боттандыра дээш демиселе миллион-мил-лион массаларын күш-ажылчы болгаш политиктиг илелгенин улам ыңай беди-дериң иди көөр.

Комунист партияның XX съездин совет кижилер бүгү улустун социалист чарыжына чаз күш-ажылчы чедишкени-нерин уткуп турар. Партиянык съез-динге уткуштур бистин улузуну бодунуң хөрөөленин төрөөн Комунист партия-нын, оон Төп Комитетин долдандыр сымал каттыштырып алган чоруп орав. Маркстың —Энгельстин — Ленинниң — Сталинниң тилелгелерин тутуңуң алаа-биле, комуни-стерниң маадырлыг партиянын удурул-ганы-биле совет улус алдыгы беш чылда бистин чурттувуса комунист нитилел-дин тургузушкунуңа чаз-чаз чедиш-кенин чедип алыр.

(«Правданың» январь 16-дагы мурнуку чүлүк).

„Висон“ („Висао“) деп америк журналы редакторунун айтырыгына

## СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Булганинниң харыялары

Айтыр: Совет Эвилели Латин Америкада амгы үеде дипломаттыг харылаа-лары чок болуп турары чурттар-биле ыдыг харылааларын тургузар деп турар и-ги бе?

Хары: Совет Эвилели Латин Америкада бодунуң дипломаттыг харылаалары ам-даа чок ыдыг чурттар-биле ол харылааларын тургузушкуну бөдөн дээрин билдир-гир. Бистер бүгү-ле күрөңнөлөр-биле, оң иштинде Латин Американың-даа чурттары-биле улустар аразының харылааларын болгаш кады ажылдажылганын хөгжүдери дээш туржуп турар бис.

Айтыр: Аргентина, Мексика болгаш Уругвай-биле дипломаттыг харылаалар-ның бар турар чоруу Совет Эвилелиниң калдыг ажыктыг болуп турары?

Хары: Аргентина, Мексика болгаш Уругвай-биле СССР-ниң бар турар хары-лаалары, бистин-биле алырга, ийи талаарга ажыктыг болуп турар. Ол харылаалар тайбын дегкиринге болгаш быжылгаарыга хамаарышкан айтырларга өдү-рүнелерин кады ажылдажылганын чигенди турар. Ол харылаалар СССР биле оо чурттарың аразына экономиктиг, културалыг болгаш өске-даа харылааларын хөг-жүдериң дегү болуп турар. Чижээ, сөөлү үенин дургузунда Совет Эвилели биле Аргентинаның аразына салып азын калбарган. Моон сонгаар-даа Латин Американың чурттары-биле бистин харылааларымыс талааларын кайы-кайыныкы ажыктыг кыл-дыр, улустар аразының кады ажылдажылганын быжылгаарының өрге-ажыктыгын хөгжүдөр деп чүгөге идеген болур.

Айтыр: Латин Американың чурттарының политиктиг амыралыңче колга-лаазаның хамаарыштыр Совет Эвилели калдыг бадитал шыныгыларын кылды болуп ирги?

Хары: СССР өске күрөңнөлөриң иштин херектеринче колгааралайып турар болгаш өске күрөңнөлөр Совет Эвилелиниң иштин херектеринче база-ла колгаарала-уру деп санап турар. Совет Эвилелиниң даштыкы политиказы улуз-даа, биче-даа бүгү-ле күрөңнөлөриң бүгүн өргөңн хундүлгөриңе, бүгү улустарын национал болгаш күрөңнө талазы-биле хамаарышпас хөгжүрү өргөңн хундүлгө үндөйлө-лөтүн тургузтуган. Күрөңнөлөриң нитилел тургузуу амы-агы туражок, олар-нын тайбын коза-хөлбө турары болгаш найрамдыг кады ажылдажыры — бистин даштыкы политиказын эң чугула принцин илелгич.

Латин Американың чурттарында-даа хамаарыштыр Совет Эвилелиниң харылаа-ларыга ол чорук бүгүн долу күшүгү болуп чугаажок.

Айтыр: Совет Эвилели Латин Американың чурттары-биле бодунуң садыла-жылганын улугтарың деп планнап турар бе база ол талазы-биле калдыг бажынар кылдыгын турары?

Хары: Совет Эвилели Латин Американың чурттары-биле садыгын кайы-кайы-ныкы ажыктыг болурунга үндөйлөп хөгжүдөр дээш туржуп турар.

Айтыр: Латин Американың чурттарына үлөтүрү талазы-биле чокток чаз Буэнос-Айреске болган аярмак хөмүрлөк өске аярмакаларга Совет Эвилели кирип деп болуп турар бе? Ол аярмакалар үлөтүрү барааннарын биле чергестептир атомнуг энергияны хөгжүдөр талазы-биле экспонаттарын киригеп туруп болур бе?

Хары: 1955 чылда Буэнос-Айреске болган совет үлөтүрү делегейге болгаш сөөлү үенин дургузунда СССР-ниң өске чурттары организастан хей саным делег-гелериниң бирөөн болган. Совет Эвилели ыдыг делегелериниң өнөлдөөр болгаш улустар аразының аярмакаларын моон сонгаар-даа кирип, ыңаарга бе талазы-биле чогуур чурттарын чазактарының күөсөлдө болгаш кайы-кайыныкы соңурул-ганын барымдаалаар апар. Делегелерге болгаш аярмакаларга атомнуг энергияны тайбын сорулгага ажылгаар талазы-биле экспонаттарын көргүсөк турары че-ре чазавас. Совет Эвилели ыдыг экспонаттарын 1955 чылда Женевега болгаш Де-лиге болган делегелерге көргүсөк болгай.

Айтыр: Совет Эвилели Латин Американың чурттарына калдыг барааннарын саалдан болуп ирги база Совет Эвилели ол чурттардан чүвү садып алырын күөөр ирги?

Хары: Совет Эвилели дыка хей азының барааннарын апаа кайы-

## Партийжи политиктиг ажалды малчыннар ортузунда күштөлдүрүп турар

Белгээ ажал-агылдын ажал-ишчилеринин жүрүшү СЭБП ТБ-нын январь Пленумунун салган сорулгаларын амырдыраа боттандырар дээш Чөөн-Хемчик районун «Коммунисттик орук» кезде ажал-агыл артелинин ажал-ишчилери партияга ете организациалык болган колхоз оштар черинин улуттуулугу-биле биче өткөдүшкөнүн чечип алганнар.

Колхозчуларын, ылангыч малчыннар чечип алган чедикшилерин быжылдарыча, улам көздөлдүрчө улуттан масса-политиктиг ажалды партияга организациалык малчыннар ортузунда чорудуу турар. Ам уде малчыннар ортузунда бөдөлдөр болган солуннар ошчулугу доктаамал чоруп турар. Агитаторлар эштер Д. Мадыр-оол, Белек, Кенен болган өскөдөр-даа мураакчы мал-

чыннарнын дуржулугу бүтү малчыннар ортузунда негизинде, мал фермаларында хана солуннар, агитаторларын, көртүгүт сандыктарын үргүчү үндүрүп турарлар.

Колхозтун сандыктары Танды районун «Революциянын чалбыгы» колхозтун Мараевкада сүт-баран фермасынын ажалдыкчыларын кыгыры-биле таанышкан, ошү бүтүн деткивишкан, Чөөн-Хемчик районун «Искра» колхозтун сандыктарын социалисттик чарыкка кыгырган болган бекиткен хулаалаларын алганнар. СЭБП-нин ХХ съездинде чедикшилерин ужуражы дээш сандыктар боттарынын ол хулаалаларын сорук киришкенин күтсөдүп турарлар.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ.

## Нийтинин малынын баш санын өстүрөп дээш малчыннарнын демисели

Нийтинин малынын баш санын өстүрөп, ошү продукттуу бектер дээш боттарынын күжүн салып турар колхозчулар Кызыл районун колхозтарында хей.

«Х Улут хурал» колхозтун хойжуу Х. Чыргал, Сталин аттыг колхозтун хойжуу эш Б. Биче-оол олар маалым баш санын өстүрөп, продукттуу бектер талаа-биле улут чедикшилерин.

Эш Чыргал алды чыл иштинде 2700 ажал хураганнарын, эш Биче-оол 2300 ажал хураганнарын колхозтарына өстүрүп берген. Маалым олар бектерин кыжып, чайын эки таарыштырып, ошү чаш төлүнүн ажалалык организациалык бектени-биле оларнын каларын турар маалы дыка өздөлдүп болуп келген.

Колхозтун хойжууларын чуталуд күш-ажалын түндүгүндө «Х Улут хурал» колхоз өрткөн чалларга деңгээрге 1955 чылда хойдан дүк кыргын аларын 5 катан, Сталин аттыг колхоз дүктү 3 катан хойну кыргып, күрүгө дүк дүжаалалык планын чотугуу үзүндө күтсөдүп, колхозтар дүктөн дыка хей ошуга аналган. Бир хой бүтүгүндө ортума-биле 1,9—2 килограмм дүктү кыргып аларын малчыннар чедип алган.

Эштер, Чыргал, Биче-оол оларнын чалын үзүндөгү план ботугар шыгыны кулап, жөлөг ботугар солуп оларларын чорукчутканнар. Хой семис күштүгү ботганда кыштан күштүгү ажал, чаш төлү менди болуп, эштер, дүктү, сүткү болуп малчыннар билер. Ничанган маалды семирткө үзүндө эш аргаарын ажаллап турарлар.

Дуржулугу малчыннар маалым кышкы ажалалыкче улут күчтөнгөйи салып, маалым күштүгү үзүндө мрак-мрак оларларга оларлар, кочан чанын оларын кулап ап, мал кажан массалык ошдай бөргө чок оларларын ажаллап турарлар.

Н. ОНГА.

## Агитация ажалын хүн-бүрүдө чорудар

Танды районун «Революциянын чалбыгы» колхозта партия организациалык масса-политиктиг ажалды колхозчуларын ортузунда экижидерин талаа-биле ажал чедикшилерин алган.

Коммунисттерин болган бекеткедиг, шыраак билегил активчилерин иштинде агитаторларын ажал-агылдын түстүгү үчүстөдүрчө хулап биле ажаллап болган олар ам доктаамал хүн-бүрү ажаллап турарлар. Колхозта кыжыл булуну организациалык, ошү ажал-бүрү агитаторлар-биле хандырган. Партия организациалык органы хана солун доктаамал үнү өткөдү.

Колхозтун ажал-ишчилери СЭБП-нин ХХ съездинде төлөтүп ужуражы дээш чедикшилерин ажаллап турарлар.

С. ТАНЗЫН-ООЛ.

## Пропагандистерниң семинары

СЭБП Сүт-Хал райкому районда партия чарыдышын системасында ажаллап турар пропагандистерни үш хонук хулаалы семинарын эрттирген. Анаа комсомол чарыдышын системасында пропагандистер база киришкен.

Семинарга Совет Эвилелинги тайбында ыкшымалдык даштык политиканын дугайында, өрткөн болган шажын дугайында, кижиниң тымылганын дугайында, национал айтырыга Коммунист партиянын теориянын болган программанын дугайында, улус демократиянын чурттарында социалисттик тургузушунун болган социалисттик лагеринин ажал ажаллажыгынын дугайында лекцияларын номчаан.

Семинарга пропагандистерниң дуржулугу калбаа-биле солуктурган. Кичээлдер өрткөн темаларга иштики ажал-агыл кычар холбоштырып турарын дугайында «Сталинчы орук» колхозта пропагандист эш Дамбаа база пропагандист кичээлдерге канчар бекеткедиг турарын дугайында Казинин аттыг колхозта пропагандист эш Килчеч болган ош-даа өскөдөр чүбө чуталган.

Семинарга лекцияларын болган илеткелдерин партия райкомунун секретарлары болган кидистер өргөлдүчилери кылган.

Д. ШАЛДЫГ.

## Четпестерни узуткаар

Чаз-Хал районун Мокотов аттыг колхозта коммунисттерин болган комсомолчуларын политиктиг өөредилгезин багыт организациалык.

Колхозта тургускан политиктада болган бөдүмөдө кичээлдер үзүткелешинин болуп турар, а эртин турар кичээлдерин идея-политиктиг деңгээл ыраат чаныс, колхозтун ажал-агыл сорулгалары-биле холбошпай турар. Кичээлдерин ыдыг үзүткелешинин бот-

луп турарынын ужурунда СЭБП ТБ-нын ноль Пленумунун материалдарын динлап чалар амга чедир өөренип дооспааннар.

Коммунисттерин болган партия кежигүнү ажал активчилерин политиктиг өөредилгезин ол хире сула чоруп турда-ла, ошү экижидерин талаа-биле колхозтун партия организациалык секретары эш Додуг-оол сандыг-даа тодаргай хемчөө албайн келген.

Н. КАЛЫНДУУ.

## Коммунисттерниң өөредилгезин хүн-бүрү кичээнгеиниң төвүгө тургузар

(Чагаалар допчулалы)

Өвү районун колхозтарында болган район төвүндө 150 ажал коммунисттер база партия кежигүнү ажал активчилер бот өөредилгезин чалында марксисч-ленинчи теорияны канчар өөренип турарын «Шын» солунун Өвү районда бижирчип эш С. Очур редакцияга дынаткан.

Районда партия организациалары 1953—56 өөредилгезин чалып ажал организациалык ботта-ла, политиктада болган боттугунун ажалдык сөөлүгү уде улут четпестер бар. Чалык пропагандистер эштер Мирчин, Э. Очур олар өөредилгезин хулаалалар боттарын бекиткөөдөргө келбейн тургулаан фактылар бар. Ажал политиканы өөренип боттугунун «Кызыл туу» болган «Коммунисттик орук» колхозтарга суу барылаалан тургускан, а мында кичээлдер ам-даа өткөдө.

Марксисч-ленинчи теорияны коммунисттерин болган партия кежигүнү ажал активчилерин талаа-биле бот кичээлдерин ажал-биле канчар ишчээлдин ажал турар чалык партия организациалары холбош хулап, боттар өөренип турарларын өөредилгезин практиктиг дузаны четпес көргүзүп турар.

Коммунисттерин болган партия кежигүнү ажал активчилерин политиктиг өөредилгезин удурутуу экижидерин талаа-биле келчегерин амгы уде районун партия организациалары ажал чорудуу турар.

Каз-Хал районун Шылаа кезде Советин дөвөсүндө чурттап турар коммунисттерин политиктиг өөредилгезин четпес организациалык болган удурутуу ажал багыт хандырып турарын эш К. Херел

бижөө. Партия чарыдышын системасында өөредилгезин чалып өткөдө анаа 2 политиктада, партия төвүгүн өөрениринин талаа-биле боттугун организациалык тургускан. Амгы уде ол политиктада бирөөн шут ажаллааган, а ажаллап турар политиктада болган боттугун кичээлдер үзүткелешинин эртин, динлап чалар кичээлге четкө келбейн турар.

Шылаа кезде Советин дөвөсүндө коммунисттерин болган партия кежигүнү ажал активчилерин политиктиг өөредилгезин кичээнгеини салып, боттуг хемчегерин дарым алары СЭБП-нин Каз-Хал райкомунда негизинин турар.

Сүт-Хал районун партия организациалык партия өөредилгезин пропагандистер-биле ажаллап ажал экижидерин эш Х. Борбай-оол бижир турар. Районда политиктада болган боттугунун пропагандистерниң семинарын өөредилгезинде бот СЭБП райкомунун чанын 2 удаа эрттирген. Ол семинарларга пропагандистер теоретиктиг айтырларын талаа-биле лекцияларын дынаа болган боттарынын ажалын дуржулугу солуктурган.

Чөөн-Хемчик районун «Коммунисттик орук» колхозтун партия организациалык коммунисттерин болган партия кежигүнү ажал активчилерин политиктиг өөредилгезин кичээнгеини бот өөредилгезин чалып күштөлдүргөин эш Д. Мадыр-оол бижөө.

Партиянын политиктада болган боттугунун ажал бижир өөредилгезин 7 боттугун организациалык оларнын ажалын школарын башкылар удурутуу турар. Ук боттугунде ажал хей коммунисттер өөренип турар.

## Рационализаторжу саналдар

Шагаан-Арыг МТС-тин механизаторлары сөөлү ийи чалып дургулаан боттугунде өткөргөнгө канчалга болган боттугун турар продукциянын шыгыны бектер органы берип турар ажал хей рационализаторжу саналарын киргизген.

Учакто механизтери эштер Белиев дөв Грудининиң саналы-биле АТЗ-НАТИ деп тракторун ажаллап турарын боттугунде конструкциянын өрткөн чалып кылган.

Индыг турарын бектенип кылганын өрткө главланшотта өрткөндө 5 катан чыл болган шыгынын база ажаллап үр уде турарын талаа-биле заводка кылганын дулак чок болуп турар. Сөс сары эш Пигилевтин саналын ботугар кылган ажал таарычалыг болган бижир универсалдыг шилык доктааган ийи чыл ажал уде ажаллап келген.

МТС-тин механизаторлары сөөлдөгө кирген шилыкчилерин быжырымчалыг кылды Т-4 стөндө ЗНС-5 деп автомобильди улачы коробазын таарыштыр тургускан. Ошү дулаа-биле шилыкчилерин эдиктир ажаллап ажал экижидер.

Токарь эш Винокуров андамы билин болган чажар машинанын калбак тырыкчыларын ботугар тусай херексиз чотгоаткан. Бот херексиз ажал-биле бижир экижидерин шыгы хол-биле кылганын даа экижидер. Чартыкчы-токарь

## Бадрлар-биле ажалды күштөлдүрөп

Чаз-Хал районун аппаратында 60 ажал албан-хаакчылар ажаллап турар. Оларнын иштинде сандыг шугунга үр уде ажаллап келген ажал-ишчилер хей. Олар хей чалыра практикалап ажаллап келгенинде сандыг талаа-биле мергелдиг, дуржулугу болуп турар.

Ындыг болза-даа район баштар чери калдрарын тусай өрткөн билин бектер, оларнын политиктиг деңгээл көдүр талаа-биле ажалды четпес чорудуу келген.

Аппараттын иштинде чүгө 20 кижи өөренип турар, оларнын иштинде чүгө чалгыс кижиде дээш өрткөн.

Бадрлар-биле өөредилгезинде ажалын багыт чорудуу турарында ажал халысаалга чок болган өр-самчыгал кылды чоруктар бар. Чизе, бот чалып районда 119 мул рублун самчыгалык илерден.

Райпо баштар черинин даргазы эш

## Агрозоотехниктиг өөредилгени организациалар

«Октябрь 30 чылы» колхоза агрозоотехниктиг курсту өрткөн чалларда организациалык болза-даа колхоз баштар черинде база партия, комсомол организациаларын талаа-биле кичээлге салбаанын ошү ажал үр-түндө чок болган. Курсту дооскап деп херексиз чалгыс-даа кижиде алган.

Чаз өөредилгезин чалында курстун өөредилгезин база өткөдө.

ларлар. Ол чорук чаш төртүгүн хураганнарын өй-шаанда чалып оран савага эжел ажалынга улут дулаа болуп турар.

Хойжулар хонун төртүгү деңгээл эки билер, ничанган чаш хураганнар түдөп ажалынга бекетке ажалын баш бурун-гаар кылып алыр. Хураган нези хойларга болган хураганнар бот чедик чыл-бүтү кезип ап, кышталарынга сөөртүп алырлар. Хойнун ошалашкын үзү каларчы кижиге ажал халысалгалыг үе. Ол үеде хойжулар кажаанын аштан арылгаар, өдөн хоорар, агаарларын, хойну кажаалар мурунда кырында ошун кажаа ишти өл шык болбасын дээш аштар болган кажаанын экин эртин иштерин ботугар ажаллап. Эштер Биче-оол, Чыргал бот баддаларын шыгы салып турарлар.

Эрткен чалын малчыннар маалым семирткө үзүндө оларларын шыгынын зоотехниктиг чоруп ботугар чорудуу, чайгы хүнүн иштер, серин үзүндө кажатты шык чорутуунын түндүгүндө хойларын күш-деңгээл ортуктаган өрт күштүгү болган.

Маалым баш санын өстүрөп, продукттуу бектеринде маалым чаш төлүн камтап ажаллап оларын чуталуд күш-ажалын үзүндө берген, область Советинин күсөкчи комитети эштер Биче-оол, Чыргал оларга 300—300 рублун шилыктын тымыска. Ол шык колхоз баштар черин негизде телевиде 3—3 хураганнар тымыска.

1956 кезде ажал-агыл чалында нийтинин малынын баш санын өстүрөп, продукттуу бектеринде маалым чаш төлүн менди камтап ажалын талаа-биле хойжулар социалисттик чарыктын бектенип күздөгөин алганнар.

Н. ОНГА.

## Совет-югослав экономиктиг харылзааларга хамаарыштыр

ЮФУР-га үзүтүр боттугунде партия тулушкунга Совет Социалисттик Республикаларын Эвилелинги болган Югославиянын Федеративтик Улус Республика-зынын ажалына калы ажаллажыга дугайында ССР-нин Чазанын болган ЮФУР-нун Чазанын ажалына чутала-жалышкынар Белградка доозулган болган дугурула чарыктын.

Экономиктиг уду-деп харылзааларын улам ылай калбарып сорулга-биле болган 1955 чылдын сентябрь 1-де Москвага ат салдыган Совет-Югослав протокол ботугар күчтү чылда 100 мул тонна ам-маал ботугу үндүр, ошү чутал-аммаа селитразы кылдыр болбазырап ажаллаар азот-туз заводун, күчтү чылда 250 мул тонна суперфосфат болган 120 мул тонна сернаа кислота кылды суперфосфат заводун, күчтү 100 мул кило-ватт чылды күчү-биле ажаллаар электр станциянын ЮФУР-га турары, туруп турар үш рудниктерин калбартыр болган өдө чартып турар калы ажалла-жылганын дугурулажында ботугу.

Бот дугурула ботугар совет организациалар 1956—1959 чылдарын дургу-зунда телевиде ажалын күсөдүр, ботугар тулушкунга чутала херектиг деринкилерин болган материалдарын кел-

экин бот, өткөн чыр ажалларын уду-тур, ажаллап боттугунде таарышты-ларын болган ажалларын-биле консул-тациялар бот-биле совет тусай өрткөн-килерин чорудуп бот болган туттунуп турар боттугунде чотугу продукциянын ботугу кылдыр организациаларга чутала ишчээлгени болган техниктиг до-кументацияны дедир өткиткени-биле шилчидип бот.

Телевиде ажалларын, деринкилерин болган материалдарын төлө бот-биле ССР-нин чазы ЮФУР-нун чазында 10 чыл хулаалыг чылда ийи хулаа-лэр чотугу түнүн чедикши бот.

Дугурулага ажаллап боттугунде тусай өрткөн болган ажал ажал-чыннар бекетке сорулга-биле Совет чазы ССР-ниң боттугунде боттугунде өөредилгезин өрткө-биле югослав хама-тыларын база-ла күздө алыр.

Чуталажыгында бот совет тусай өрткөн болган калбак бот югослав тусай өрткөн болган киришкен.

Дугурулага ат салганнар: ССР-ниң чазанын телевидегиниң-биле экономик-тиг харылзаалар херектериниң талаа-биле кол өргөлдөиниң ажалын чотугу-чаны Н. А. Сметов болган ЮФУР-нун чазанын телевидегиниң-биле даштаны херектер талаа-биле күрне секретарынын ораалчыны Хасан Брик.

## Школар ажалында четпестерни чайладыр

Бистин областын районнарында улус өөредилгезин хүн-бүрүдө улам-а экижидер. ылангыч школарын четкени калбарып турар. Ошү база бир чизең Улут-Хем райондан көрүп болур. Ол районда 15 школа, ошү иштинде ийи ортук школа ажаллап турар. Районун колхозтарынын барык шуптузунда чедип чыл школарын организациалык, ыччара Ленин аттыг, «Партиянын ХХ съездин» колхоз-тарда чедип чыл школарын база өткө шко-лар бар, өткө школарын мал фермаларында тургустунган. Школарын өөренип-чилериниң саны чыл ботуге көдүр, колхозчу таарышкынын дыка хей уру-ларын күрүгүнчү долу хандырылганын киргизген. Улус өөредилгезин ажалла-чылар чаз башкы калдрар-биле додунуп турар.

Районун чалык школарын партия, совет организациаларын, ала-иштерин болган хей-ниинин боттуг дулаа-жалы-биле чаз өөредилгезин чалып үзүткелеш бекеткедиг, 1955—56 өөредилгезин чалып бирги чартында өөредилгезин кижизил-дилегит ажалын талаа-биле багыт ажал түндүгүн көргүзүп турар. Тограла-жын чедип чыл, Бектер-Бектин эш школарын болган өскө-даа школар ошар чүдүр-биле ботун хандырылган. Өөредилгезин бирги чартынын өөредилгезин түндүгү-биле алырга, өөредил-гезин шыгыны Бектер-Бектин школа-зы 98 ху, Иштин-Хеминиң школазы 93,4 ху күсөткөн. Ол школарын удуру-чулар болган башкылар коллективтиг школарын өөредилгезин кижизил-дилегит ажалын экижидер дээш күженишкенин ажаллап.

Районда хей-хей башкылар боттарынын хүндүгү күздөгөиниң үзү-гелерин көргүзүп турар. Оларга эштер Макарова, Гривасова, Будакоева, Дусеж болган өскөдөр-даа хамааржы.

Ала-иштер-биле ажалды экижидер, оларнын биле башкылар коллективтиг бижир харылзааны тургузар школарын өөредилгезин кижизил-дилегит ажалын экижидерин уду уду-дулаа. Ол талаа-биле ажал Шагаан-Арыгын №1 ортук школазына эки тургустунган. Ол школа-да ала-иштерин калдрар ажал-биле ху-ралдар болган нийти хуралы үргүчү болуп, башкылар оларнын бажынарына барып, бекеттерин чорудуп, илеткелдер-ин, лекцияларын ала-иштерге кылдып турар. Школада тургустунган уруларын бот-тымын уру-чуу боттугунде киржикчилери ала-иштерге солун оюннар-ын көргүзүп келген.

Ош-биле холбоштор район школарын өөредилгезин кижизил-дилегит ажалында болган материал-техниктиг хандырыл-ганын четпестер бар болуп турар. Район-нун чалык школарын директорлары, өөредилгезин эргелекчилери, башкылар кол-лективтиг школарын өөредилгезин кижизил-дилегит ажалын бекит деңгээл тургуза-рынча чотугу кичээлгенин салбайн турар. Өөредилгезин чалып бирги чартынын түндүгүндө район школарын ботту өөреникчилерин 18 хууу багыт дөм-дөткө өөргөткөн. Бек-Чыраанын, Хендер-генин болган Хайыраанын школа-рында өөредилгезин шыгыны чалып көргүз-гелер болган. Чалынын чедип чыл шко-лазында 60 ажал өөренип багыт өөргө-гөн. Өөредилгезин шыгынын шаш ыдыг куу болуп турарын чалып багыт болза, школар удуручуларын, район бо-лган методтук кабинетин ажаллажыла-рынын талаа-биле башкыларын ажалын суга контролдап, оларга практиктиг ду-замачыны четпес көргүзүп, боттарынын калдрарында ажал башкылар турары өр-тенинде бекит түндүгүн чедип ап

болган башкыларын ажалын дуржу-газын эш кызын негизинде келгенинде болуп. Ошү ийи, өөреникчилерин класс кичээлдеринде болган бажыга онал-галарына кылган чалыларын анализтеп, үргүчү өөренип талаа-биле ажаллап мракта четпес чоруттунуп турар. ыдыг четпестерни моон солгар чайладыр ужуру.

Школарда класстан дашкар чорудар кижизилде ажалларын кичээлге чотугу негизинде чедип тургустунмаан. Школарын чалында күш-культура шөлдер дерининде, ошү шөлүн сайыра-дыр, анаа уруларын күш-культура мар-гылдаарын организациалык чорударын таарычалыг баддалар тургустунмаан турар. ылангыч колхозчу суурларда шко-лар өрткө чутуга лыжа, хол, бут бөмбү болган өскө-даа херексиз ажаллап, хандырылган турар. Бот талаа-биле школарын негизинде район, ВЛКСМ райком өөренип көрбөйн турар.

Район школарын удуручуларын өөреникчилерин кыжы кыжылуун организациалык ажал эрттирген. Интернаттарда урулар ажалынча чалып багыт берген, суурда чурттап турар уруларын орту-зунда организациалык хемчегер чорутту-маан. Ошү чалыдагы болза, башкылар январь хулаалына чорупкан, а колхозта хей-ниинин киржигезин ошү ула-дырбаа болган. Уруларга тааржыр ки-нолар көргүзөр, концерттер организациалар, номчулгалар, массалык агаарлашкынар кылды хемчегер чоруттунмаан. Ийи-Тал, Хайыракан школарын интернатта турар урулар өөредилгезин хуу эгелериниң мурунда көрүп турганнар. Шак ыдыг чи-жетки өскө-даа школардан көргүзүп бо-лур.

Школарын материал-техниктиг хан-дырылга өөредилгезин кижизил-дилегит ажалга улут уду-дулаа. ыдыг тур-буже чалык школар бот талаа-биле четпес бекеткедиг. Хайыраанын, Арыг-Бажынын чедип чыл школарын ошар ыш үстүп турарында школа, интер-нат сөөк болуп турар. Хайыракан чедип чыл школазын оттулар ыш үзүткелешинде өөредилгезин хуу үстүп турган. Ош ужурунда колхоз баштар чери, Хайыра-кан кезде Совети кыштын сөөк үзүндө девиденчиг байдалга тааржыр, 40 кило-метр черден оттулар ыш сөөртүп уду-руга таарышкан.

Чалык школарда башкы калдрар чурттап оран бажы-биле хандырыл-маан болган оларнын ажалларын таарычалыг баддаларын тургузуп боттөй турар. ыдыг баддаларын чизең Арыг-Бажынын, Ийи-Талын школа-рында көрүп болур. Ийи-Тал чедип чыл школазын чаз тууду ам барык-ла үш чыл дургула доостунмаан турар.

Районун уду өөредилгезин кидизе школарын ажалын тодаргай уду-ру-лайн турар болган оларга практиктиг дулаа-жалын четпес көргүзүп турар. Жен-дерге чедип чыл школазын ошү төлө-дө барык-ла барбаа болган ыды өөр-дилгезин кижизил-дилегит ажалды канчаа чоруп турарын, башкыларын ажал-чо-лурулазын солугуравайн турар. ВЛКСМ райком школарда комсомол, шөлөр организациаларын ажалын экижидер-че кичээлгенин четпес салып турар.

Школар ажалында илереп турар чет-пестерин кыска хулаада утуулап алы-рынча районун удуру организациалары дары хемчег ажалы чутуга.

Д. АРАНЧАА.

# Кыжын бүгү фермаларга сүттүн бедик саалдазы дээш!

Областын колхозтарынын мурнакчы саанчыларынын инек бүрүзүндөн сүт саалдазынын талазы-биле көргүзүгүлери

(1955 чылдың октябрь 1-ден декабрь 31-ге чедир үениң дурузунда)

| Саанчыларнын фамилиялары | Район, колхоз                   | сааттан сүт (килограмм-биле) |
|--------------------------|---------------------------------|------------------------------|
| Хаян Тарыймаа            | Танды, «Революциянын чалбыжы»   | 408,0                        |
| И. Долмачева             | Баз-Хем, «Тилелге»              | 393,0                        |
| З. Формова               | Танды, «Революциянын чалбыжы»   | 382,2                        |
| Фролова                  | Танды, «Революциянын чалбыжы»   | 377,3                        |
| М. Шаламова              | Бип-Хем, «Кызыл тараачын»       | 360,0                        |
| Завьялова                | Бип-Хем, «Кызыл тараачын»       | 349,0                        |
| А. Дорина                | Бип-Хем, «Кызыл тараачын»       | 341,0                        |
| Тихонова                 | Танды, «Революциянын чалбыжы»   | 336,2                        |
| Е. Илина                 | Улут-Хем, «Күш-ажылдың достуу»  | 332,7                        |
| М. П. Шумова             | Танды, «Революциянын чалбыжы»   | 323,3                        |
| Воржанина                | Танды, «Революциянын чалбыжы»   | 319,1                        |
| З. Миязова               | Баз-Хем, «Тилелге»              | 318,0                        |
| Сат Хетие                | Бип-Хем, «Тилелге»              | 316,0                        |
| Астафьева                | Бип-Хем, «Искра»                | 305,0                        |
| М. Перетягина            | Танды, «Революциянын чалбыжы»   | 304,7                        |
| З. Илина                 | Баз-Хем, «Тилелге»              | 298,0                        |
| Понямова                 | Бип-Хем, «Искра»                | 290,0                        |
| Тюлюш Нокпан             | Улут-Хем, «Күш-ажылдың достуу»  | 283,0                        |
| Биче-урут                | Бип-Хем, «Кызыл тараачын»       | 275,0                        |
| И. Мияа                  | Танды, «Революциянын чалбыжы»   | 268,8                        |
| Тюлюш Вала               | Улут-Хем, «Күш-ажылдың достуу»  | 266,0                        |
| Попова                   | Бип-Хем, «Искра»                | 261,0                        |
| Садамова                 | Бип-Хем, «Кызыл тараачын»       | 248,0                        |
| А. Шарытова              | Танды, Жданов аттыг             | 247,1                        |
| И. Фелелова              | Танды, Жданов аттыг             | 243,2                        |
| Формова                  | Бип-Хем, Кочетов аттыг          | 243,0                        |
| Бильчирмаа               | Танды, «Революциянын чалбыжы»   | 242,7                        |
| А. Болотова              | Танды, «Революциянын чалбыжы»   | 242,2                        |
| Зайцева                  | Бип-Хем, «Искра»                | 240,0                        |
| М. Хлебникова            | Баз-Хем, «Кызыл туу»            | 240,0                        |
| Савлан                   | Баз-Хем, «Октябрь 14 чылы»      | 232,0                        |
| Байкара Сагырта          | Бип-Хем, Кочетов аттыг          | 231,0                        |
| Г. Бычкова               | Баз-Хем, «Октябрь 14 чылы»      | 228,0                        |
| Клепикова                | Танды, Жданов аттыг             | 221,1                        |
| В. Бычкова               | Баз-Хем, «Октябрь 14 чылы»      | 218,0                        |
| Багай-оол Чинмаа         | Баз-Хем, «Тилелге»              | 217,0                        |
| Чанчина                  | Бип-Хем, «Искра»                | 213,0                        |
| З. Рыженкова             | Танды, «Кызыл партизан»         | 209,1                        |
| И. Шумова                | Бип-Хем, «Кызыл сыдык»          | 209,0                        |
| А. Шахова                | Танды, Жданов аттыг             | 208,6                        |
| Коршениникова            | Танды, «Кызыл партизан»         | 202,6                        |
| Ф. Кочева                | Танды, «Революциянын чалбыжы»   | 201,4                        |
| В. Кондрашева            | Бип-Хем, «Тилелге»              | 201,0                        |
| Хеденмаа                 | Танды, «Кызыл партизан»         | 199,9                        |
| Гоголева                 | Чөөн-Хемчик, «Коммунизмге орук» | 198,0                        |
| Е. Чупракова             | Танды, Калинин аттыг            | 194,4                        |
| Л. Соколова              | Баз-Хем, «Октябрь 30 чылы»      | 188,0                        |
|                          | Танды, Жданов аттыг             | 187,6                        |

| Саанчыларнын фамилиялары | Район, колхоз                    | сааттан сүт (килограмм-биле) |
|--------------------------|----------------------------------|------------------------------|
| Соколова                 | Танды, Сталин аттыг              | 185,1                        |
| Д. Гранкина              | Баз-Хем, «Октябрь 30 чылы»       | 185,0                        |
| Санчал Намчай            | Баз-Хем, «Октябрь 30 чылы»       | 184,0                        |
| Н. Бажур                 | Танды, «Кызыл партизан»          | 181,2                        |
| М. Хроменико             | Танды, Калинин аттыг             | 179,0                        |
| Кендел                   | Чөөн-Хемчик, «Коммунизмге орук»  | 178,8                        |
| Белых                    | Танды, Калинин аттыг             | 177,8                        |
| Шербакова                | Танды, Калинин аттыг             | 176,6                        |
| Хамзыл                   | Баз-Хем, «Октябрь 14 чылы»       | 176,0                        |
| С. Арачмаа               | Танды, «Революциянын чалбыжы»    | 175,6                        |
| Анай Тумат               | Танды, Буденный аттыг            | 171,0                        |
| М. Лузина                | Танды, «Кызыл партизан»          | 168,3                        |
| Чалбак                   | Сүт-Хал, Киров аттыг             | 167,1                        |
| Варламова                | Танды, «Революциянын чалбыжы»    | 165,2                        |
| Г. Спиридонова           | Танды, «Кызыл партизан»          | 165,0                        |
| Е. Мамзеева              | Танды, Жданов аттыг              | 164,9                        |
| Могильникова             | Танды, Жданов аттыг              | 160,7                        |
| М. Тюлюш                 | Улут-Хем, Калинин аттыг          | 153,0                        |
| Быстрова                 | Танды, «Революциянын чалбыжы»    | 151,8                        |
| Ханды Мария              | Танды, Буденный аттыг            | 150,0                        |
| Сюрюкей Гали             | Танды, Калинин аттыг             | 149,0                        |
| Чиботарева               | Танды, Сталин аттыг              | 148,4                        |
| Левый Вала               | Танды, Калинин аттыг             | 148,0                        |
| Севиляба                 | Сүт-Хал, Киров аттыг             | 144,4                        |
| Корова                   | Бип-Хем, «Кызыл тараачын»        | 144,0                        |
| Кыргыз Шура              | Улут-Хем, Сталин аттыг           | 144,0                        |
| П. Паткина               | Танды, «Кызыл партизан»          | 138,2                        |
| В. Иванова               | Танды, Жданов аттыг              | 135,3                        |
| Шажыт                    | Сүт-Хал, Киров аттыг             | 134,2                        |
| Налынмаа Тюлюш           | Улут-Хем, Калинин аттыг          | 133,0                        |
| Донган                   | Улут-Хем, Сталин аттыг           | 132,7                        |
| Ланзы Чыртакай           | Танды, Калинин аттыг             | 131,7                        |
| Манарова                 | Танды, Сталин аттыг              | 131,2                        |
| Е. Бочкарева             | Танды, Жданов аттыг              | 131,1                        |
| Деснижен Хомушук         | Барыш-Хемчик, «Комсомол 30 чылы» | 126,0                        |
| Анчимая                  | Улут-Хем, Киров аттыг            | 123,0                        |
| Байыр-оол Шура           | Танды, Калинин аттыг             | 122,4                        |
| Сенден Нуулар            | Барыш-Хемчик, «Кызыл тараачын»   | 121,8                        |
| Чолкан-Нара              | Сүт-Хал, Киров аттыг             | 120,8                        |
| Е. Огнева                | Танды, Жданов аттыг              | 120,1                        |
| Белый                    | Сүт-Хал, «Сталинчы орук»         | 118,7                        |
| Сенги Кунгамай           | Танды, Калинин аттыг             | 113,2                        |
| Платонова                | Танды, Сталин аттыг              | 113,0                        |
| Дорбаа                   | Улут-Хем, Киров аттыг            | 110,5                        |
| Хаван                    | Тес-Хем, Калинин аттыг           | 109,4                        |
| У. Иванова               | Танды, Жданов аттыг              | 101,7                        |
| Сергеева                 | Танды, «Революциянын чалбыжы»    | 101,2                        |

## Райпода четпестерни узуткаар

Совет саядының культуразын бедир, массалыг херетгел барааннарынга салып алычкыларын негелдезин чөп хандырар талазы-биле Бай-Тайга райпоу чамдык ажылдарын чоруткан.

Райпо бараан саарылгазын өрткен чылын күөсеткен. Дөң-Теректе магазин (эргелектизи эш Түрүл-оол), Шуйда магазин (эргелектизи эш Согунам), Молотов аттыг колхозта магазин (эргелектизи эш Матпак) эш ажылдап, бараан саарылгазын планым ургулчу ажыр күөсөдүп келген. Салып алычкылар-биле ажылды өжиктедип, оларның бараанга негелдезин өөренип көргөн амы үген садыкчыларын чедирешкиниг ажылынын үдешин болган.

Ынчаарга бо чамдык чедирешкинер-биле кады райпоун азында улуг четпестер бар. Ол четпестер хамыктын мурнуна райпоун хей-хей садыкчыларын бараан саарылгазын планым күөсөдүп турары-биле тайдырылат. Оң алында райпо өрткен чылын белеткек планым база күөсөткөн. Инитинг чевенинге черлеринг ажылы багай.

Райпоун садык килдиз садыкчылар-же бараан хуваары салып алычкыларын негелдезин барымдаалайын турар. Оң түнелде чамдык барааннар кончут дүргөн саарып, а чамдыктары үр геде саарылга чөп чылып турар. Ол чорук дунун элчезден келеш бараан саарылгазын планым чамдык садыкчыларын күөсетпеген чедирген. Бара-Хемде

Х. БИЧЕ-ООЛ

## Өре-самчыгдал-биле демиселди күштелдирер

Барыш-Хемчик райпоунда өре-самчыгдал-биле демисел кончут кошкак тургунган-биле мында өре чыл-бүрдө улам чыгып, самчыгдалыгана акша дедир эгитилеин турар.

Райпо баштаар чери материалдыг үнелг чүдүлдерни харылаар ажылга таарылга болган азы садык ажылы-биле таныш өвөс кижилерни күдөөп ап турар. Мооң хараазы-биле эки хынамызаан кижилер күдүлдерин хей акша херетгезин самчыгдал, чүдүн-баазын арга-биле төтчелер турар.

Кадрларын шилеп алыр ажылы сула-ратканы садык ажылдакчыларын ажылга кызырмаса, ооң үер, кирер чоруун көүдөлдирген чедирген. Чижээ, өрткен чылдың үш кварталында райпо баштаар чери 41 кижини кырып алган бо-гаш 41 кижини ажылында дүжүргөн. Ол үениң дүжүзүндө 221. 200 рубльдин өре-самчыгдалы болган.

Самчыгдалчыларга чотугур кеземчин көргөспөй база оларын ай-шаанда элдерейин турарында өре-самчыгдаларын түнү өзүп турар. Райпо баштаар черинг самчыгдалчылар-биле демиселде райпоун истелге органын шилтирелиг дузалачкыны көргөспөй турар.

Салыг организацияларын кырген херектерин көөрүн район суду бөрөкратыг өзү-биле саалайын турар, чижээ, райсуд 132 муң рубль түнүкт өрениг эгидерин саалайын турар. Мындыг азым байдал шургумал кижилерге чамдык таварылгада таарымча-

Н. ЯМБИЛЬ

## Столоваянын ажылы экижидер

ОБЛАСТЫН СОВХОЗТАРЫНЫН ИНЕК БҮРҮЗҮНДӨН СҮТ СААЛДАЗЫНЫН ТАЛА-ЗЫ-БИЛЕ КӨРГҮЗҮҮ

(1955 чылдың октябрь 1-ден декабрь 31-ге чедир)

| Совхозтар аттары                               | сааттан сүт (килограмм-биле)                   |
|------------------------------------------------|------------------------------------------------|
| 1955 чылдың октябрь, ноябрь, декабрь айларында | 1954 чылдың октябрь, ноябрь, декабрь айларында |
| «Зелес»                                        | 360 385                                        |
| «Өдө»                                          | 257 127                                        |
| «УТМ»-ның 25 чылы»                             | 226 147                                        |
| «Барыш»                                        | 80 98                                          |

Зелес-Аксинда Кызыл райпоунун столовая чотугур шагында ажыттымайын турар. Столовая чевенип амыр дээп келген шахтаның ажылынын, суурвун чурттакчылар, ырак черден келген чалаачылар столоваянын ажытынын 15-20 минуттарда манаар ужурга таварып турар.

Столованын эрг-шевер чептес болуп турар. Столовая ишти чугайлатыпмаан, ханалары доурантыт, чевеникчелер бөртүт, тоннуг озуруп турар.

Столованын буфетинде херетгелчирге аш-чем барааннарын садыр болгаш чөп чамдыкынын талоннарып бажыри чуртуктуулаан.

Столованын ажылы экижидер, ону чонун культурул чевеникчелерин төвү болдурар аргалар бар, ыңгалза-даа столовая эргелектизи эш Гордеский болган столованың ажылдакчылары ол дуга-йында садып салбайн турар.

Столованың ажылдакчыларын, мыланың повар эш Петроуның талазын херетгелчирге элекке өвөс кырып, оларның херетгелдерин чедир хандырбайн турар чоруктар бар. ыңчангаш Кызыл райпоунун баштаар чери бо столованың ажылын дарыг экижидер хемчеглерин алыры чугуза.

А. ДОРЖУ

## ЧАА НОМНАР

# „Эртем демдегледеринин“ үшкү үндүрүүшкүнү

Дылдын, литератураның болгаш төөтүнү Тыва эртем-шынчыл институтунун «Эртем демдегледеринин» үшкү үндүрүүшкүнү парлатынган. «Эртем демдегледеринин» үндүрүүшкүнү бургу-де тыва улустун дылын, литератураның болгаш төөтүнүн шынчыл херекке бурунгаар кыск бээм болур. Чамдык четпестери бар болзажок, «Эртем демдегледери» болза, областың интеллигенцияныг чугула кижизилдиги материал болур, башкы институтунун, советшынназын, башкы училениниң башкыларыга база областың школаларында төөтүн, СССР Советшынназын, төөтүн дылды болгаш интернационалы башкыларга дузалачкы чүүл болур. Тываның демиселдеринден дашкаар дыка хей номчукчуларын номчуп турары «Эртем демдегледери» болза, Совет Эвилелиниң улустарынын найбаралыг чыгыс-ай өг-бүленини ден эргедип улустарынын бирөөн—тыва улустун өрткен болгаш амы үдешинг дугайынга мезелерин негелдедиринче чамдык чүдүлдер талазы-биле дузалал турар.

Демдегледерин үшкү үндүрүүшкүнү-үзү-арзына ДТЭШ-ин дил болгаш бижик секторун эргелектизи эш Ш. Ч. Саттың «Тыва национал бижиктин чээрби беш чыл болган» деп чүүлүн кырген. Тываның экономиказын болгаш культу-разынын хөгжүлдезин 1930 чылда чогаатканын национал бижикти угур ролюн автор тодаргай көргүскөн. СЭП ТК-ның болгаш Совет чазактын дузалачкы-биле чогааткан национал бижикке үндөшкөн, өсүдүг культура революцияны бөлгөн—чөпчүд чүс-чүс чылдарда бижик бибес чорук узуутканын турар, улусту школаларын саны өзүп, тыва литература төрүтүп, чедирешкиниг хөгжүп турар, тыва дылды кырынга солуннары болгаш номнарын үндүрүп турар чорук улуг чедирешкини болур. Орус дылдан тыва дилче отула-дуруп турар чорон чогаалын болгаш политиктиг литература чогаалдарынын саны чыл-бүрдө-ле өзүп турар. Национал пар-лакта болгаш литература, улус өөредилгезин болгаш үндешин чонун шилтиген кадрлар белеткели мыланың Совет Эвилелиниң саста-вынга Тываның киргениниг соонда дел-

гем-биле хөгжөөн деп чүвени автор ол чүүлде онзаал демдеглед. Күш-ажыл-чы араат массазынын амыралында «со-циал-экономикалыг чазартылгалар-биле холбоштур тыва дылда болган өскерле-лерин (словарь составынын) базаны, сөз азалгаларын ыңгалдарын өвөөжөөн, тыва дылдын үр составынын болгаш дил дүрүмүнү тургузуунда чаз чүдүлдерин» ук ставыла дыка тодаргай көргүскөн.—Тыва дил элден байлак, элден сайзыраңгай апарган; амы үгени тыва дил орус дылдыг чазгай саздары-биле болдунун шилтиги ар-галарын улуг хемчээлди-биле ажылга-турган, болдунун шилтиги дүрүмүниг бугулар улам ыңай хөгжүр; дылды шил-чилээр болгаш бижикти сайзырадыр чонунг бижик билгин бедирер күрөөс ужу-дузалыг чугула херек —деп Сат би-жик турар.

Оон ыңай институтун Эртем советинин бижигүнү В. Пезутовтун «Орус болгаш тыва улустарын акы-дуума найбаралы-ныг дугайы» деп чүүлү демдегледерге парлатынган. Ол ажыл улуг кижизилдиге ужу-дузалыг; пролетар интернациона-лизминин ишти байдалдарын ол чүүл шын тайылбырлап, тыва болгаш орус улустарын аразында акы-дуума харыл-заларын улуг факты барымдаалыг мате-риал-биле илередиң турар. Тываларын болгаш орусарын акы-дуума найбаралы ССР-ның улустарын улуг найбаралы-ныг тодаргай чижээ болур. Тываларын орусар-биле XVII дугаар чүс чылдың эгел-динден бээр совет Тываның бо хүнеринге чедир харылзаларынын хөгжүлдезин, акы-дуума тыва улусуа орус улустун бу-гү талазы улуг дузалачкыны, а ол ышкаш фашисттер Германияга удуз Совет Эвилелиниң демиселинге күш-ажылчы арааттарын патриоттук улуг салымшы-нын тода болгаш билигиниң-биле көргү-зүп турар. Ал-чүртүп Улуг дайымынча чылдарында Совет Эвилелиниң улустары-биле тыва улустун харылзалары улам-на бижиккан. Социализмин улуг чүртүкүн составынга Тываның киргени совет улус-тарын хей националдыг өг-бүленинге чүртүп, ажылдарына тыва улустун илг чүткүдүн херечилеп турар. Советтик Тыва-

чыла шаптыргылаан. Национал-хосталгалыг шимчөөшкени тилеп үгөн, орус улус-биле сырый чоошу-лажырыча Тываның ажылчы массамы-ның чүткүрү күштелген. Тыва улустун хосталгалыг демиселиниң түнелдеин киж-жик дээр хон чок манчы өзү-чүрүм дүжү-шпатырган. Тываның Россияга каттыж-арына политик талазы биле таарымчалыг байдал тургустунган, ол чорук Тываның тугурунча чаз чада болган. Россиянын империязынга Тываның каттыжканын бурунгаар дешигелгел болганын болгаш национал дарлаага улуг тилелгелгел дем-исел Россиянын бүгү улустарын сырый каттыштырар талазы-биле орус ажылчы-ның мадырлыг демиселиниң шилти-рилгип ужу-дузалыг ук ставыла айтып турар.

«1919 чылда хемчиктин арааттарын национал-хосталгалыг шимчөөшкени» деп ставыла өрткениң анык ажылдакчыны Д. Очурун баштайгы парламентинг ажыл болур. Хемчиктин арааттарын ол тура-халымшыны болза, Октябрьдинг соци-алист Улуг революциянын күчүлүг саздары-биле өөсүп үгөн, ыңчангаш ол тура-халымшыны арааттарынг нацио-нал-хосталгалыг шимчөөшкениниң чугула кезээ болуп турган. Авторун чымы алган фактыларын шилтирел көөргө, Хемчик-тин арааттарын 1919 чылда удузгем демисел болза, алгардейжилерге улуг улустун калбак шимчөөшкени болган деп түнел кытыр арганы берип турар. Дам-гык болгаш ишти дайыннарга удуз орус болгаш тыва ажылчы чинаарын эвилелин бижыгларынга ол шимчөөшкө таарымчалыг ролюу онзаал болгаш Тыва-ның национал-хосталгалыг революцияны 1921 чылда тилелгелге экектенг анти-империятиг болгаш антифеодалдыг де-миселди улам ыңай калбарарына илгин берген. Ук чүүлде четпестер болза, факты-лыг материалларын өвөөжөөндин шугут билдирер, ыңчангаш ук айтыртың чедир шилтирешкиниң чугулазын ол чорук негиз турар.

Тываның төөтүгүн шилчелелде болур төөгү эртемнениң доктору В. Ду-ловтун адым демдегледерин мурнуку үнүшкүнеринде парлатынган элден кам-статалар номчукчуларга акылы-биле та-ныштырып турар. В. Дуловтун ставыла-ры материалларын ханы уткамын-биле, бо-лушкунунары бижип чырыдарын пар-

тийжи өзү-биле үнелеп көргөн-биле он-загай мыланын турар. Демдегледеринг үшкү үндүрүүшкүндө В. Дуловтун «Тыва-нын дугайында Егор Пестеревтин чогаал-ны» деп дончу болза-даа сонуурагачыг ставылы парлатынган. XVII чүс чылдың 70 чылдарында тываларын амдырал-чуртталгалын Егор Пестерев боду кээп кө-рүп чорган. 1913 чылда оон парлатынган чогаалы орус болгаш делегей литерату-разында тываларын дугайын бижжөөн эң баштайгы тускай чогаал болур. Ол чогаал-да онза үнелг чүүл болза, тываларын аразында херетги талазы-биле мылалыг болуп турганын, байлар-биле адыларын аразында өжөөнөшкөк чорукту Пестерев-тин айтып демдегелген болур. Манчжур өскелелеринг болгаш иштиги феодал-дарын талазында тываларын дарлап, малчуп турганынын хевирлерин Пестерев илередиң турар. ыңчангаш, XVIII чүс чылда тываларын социал харылзаларын шилтирел өөрениргенге Тываның дугайын-га парлаага эң баштай-ла үгөн чогаал улуг ужу-дузалыг болган.

«Барыш таламы Тываның скифтер ге-лине тураскалды» деп С. Вапштейн-нин ставылы Сүт-Хал районуна болгаш хоруунарын археологтук казыныкчы-ларын түнелдеинге хамаарыштыр биж-тинген.

Бурунгу хөөрлерин (бистин үениске че-дир үш чүс чыллар мурнуна) тодаргай-лап чуртукталдыг болгаш табилчалар-дыг бижжик тураскалды болза, ба-рыш таламы Тываның өрте-бурунгу ай-мактар төлөөлөрүн күш-ажыл херексе-лери, боочекселери, астанымталарын шын билгип алыр арганы номчу-чуларга берип турар. С. Вапштейн биж-жип турары археологтук казыныкчына-ры шайдагы барыш таламы Тываның ай-мактарынын материалдыг культуразы Са-ян-Алтайны өскө районнарын айык-тарын культуразы-биле элден чөп бо-луп турарын буурадыг кылдыр херечи-леп турар төлөө, олар өрте тавазы-биле элден улуг ужу-дузалыг болуп турар.

Демдегледерде ССР-ның эртемнер Ак-демазиянын этнография институтун эр-тем ажылдакчы В. Алексеевтин «Тыва-ның деанскеринде бурунгу хөөрлерден тывылган кижик бажынын өсөөгү» деп кыска чүүл парлатынган. Кылыл чогу-дунга хөөрлер хоруунарында С. Вапштейн-нин казып тыпканы кижик бажынын сөөк-терин автор бүрүнү-биле тодаргайлап ба-

жжөн. Бо чүүлде бижитинген шинчиле-материалдар болгаш түнелдер болза, Саян-Алтай дугайында чурттал чорал-уларын тываларын дугайын тодаргай-биле билгип алырымыска дуза-лап турар.

ЛТЭШ-инг Эртем советинин бижигү-нү Р. Бегзинин «Орус болгаш тыва ды-ларда ат оруунарын сөс-утказы болгаш грамматика талазы-биле онзагай чүүлде-рин деппен көргөн херектеристиказын дугайы» деп чүүлү тыва дылдын эртем ажылдакчыларына, мыланы тыва шко-лаларын орус дил башкыларына чугула ужу-дузалыг болуп турар. Р. Бегзинин шинчилел ажылы болза, орус дылдыг тыва дил-биле харылзаларын халымшы-биле доктаадып, ат орну сөстөрүн чедирешки-ниг өөрениргенге ук сөстөрүн дөмөшкөн болгаш ыгыварларын методикат арга кылдыр ажылгаар талазы-биле тыва школаларын орус дил башкыларына дузалар. Башкы эртемнениң кандалыг Р. Бегзинин дараазында бижип ставы-ларынга ийи дылдарын чугаа көөрткө-ринг өскө дөмөшкөк чүдүлдерин (чүг-үзүндө, шыннар дөмөк адында, сая адында, кылдыг сөзүндө, эвилел сөзүндө) делес көргөн херектеристиканы бижип болза, дыка солун болур ийи.

«Эртем демдегледери» И. А. Вчераш-назын (Плоткина) «Тыва улустун тоолдары» деп чүүлү-биле дооступ турар. Бо чүүлде мадырлары болгаш дилиг амтаннарын дугайында тыва тоолдар шинчилетинген. Тыва тоолдарын ула-нчеченин талазы-биле онзагай байдалы автор дончула-биле бижжөөн. Боууну баш-тайгы шинчилелниң түнөөш, И. А. Вчерашнаа болза: тоолдар тываларын шугут-ла хевирлг ас чогаалында кол черин ээлеп турар, олар шаанзаа тыва улустун акы амдыралче күзелги, дарлакчыларын көөр хон чок болуп чоранын, оптимиз-минг идеяларын болгаш хосталга, ас-бе-жик дөмөк

„Бхарат Даршан“ деп  
фильми Индияның  
экраннында үндүргени

дыналып турары болса, Индиянын

формация болған радио дамчыдылған  
кинематография кидизи эштер  
Булганинның болған Н. С. Хрущ  
Индияга чоразының дугайында «Б  
Ларшан» («Индияга чоразы») деп

Ол кинофильмни январь 12-дө көргүскөн, ооң дараазында хүндө Бонин, Калькуттанын, Мадрастын, Банараның болгаш еске-даа хоорайларын көрүп үндүрөр черлеринге көргүзүп эгиз

**Индонезияда ажы соксадышкыны**

**ДЖАБАРТА.** «Хариан ракыат» сунуц диннатканын буугаар алырга, даштакынын чигир плантациялары болгаш заводтарынын 300 муя

**Чөөн Суматрада** даштыкы планталарын ажалчынынарының эшт-вамуң кижи кижин турар ажыл сүдөшканынын демисегенин үртүгүлларының дугайын индонези парламандынаткан.

(СӨТ)

---

**Багдад пактбызынга  
АКШ-тын камтыжар**

деп тууралды

НЬЮ-ЙОРК. Штабтар начальниктер каттышкан бөлүүнүн даргазы адмирал Дэфорд Чоукич болган. Ирактың түркөк чорутушкунун дооскам, ам Вьетнамга телеграмма чорутуп, Баттаны Штабтар багдал палатына хоран келтирип, биле каттышкың кырини база кыстанга, Иракка болган. Иранга телеграмманың экономикагын кулашкан дмке көзүделеринин дугайын койбо кызын деп саналганын «Нью-Йорк

Америк эрге-чагыргала  
Сендайда базазын дүжү  
ужурга таварышкан

ПЕВНИ. Япон радионуг дамчгчт  
багуулар алмрга, япон улустун, ыла  
Сендай районун чотунун Ямоид а  
ром турар девискэрин япон админ  
цпаны эргэниг эгидин бэри дэм  
демиселэринг түннелиг америк эр  
гыргалар ол аэропорту ахыглар  
ойталар уурга таваршын болгаш  
япон чазактн тэлээкчилеринг д  
дып берген. Мичагаш чоуну дем  
сөдийшинийг доогулган» деп ымн  
да чутаалзан.

(СЭИ)

—

СУД ЗАЛЫНДАР

Орлдэрын шиктк

М. Никитин дээрхи кем-хөрсө түүхт мөөн мурунуна 5 чм хосааг казгытырпн шинитирин чораз. Хөрсүн тигреш, «Тыва тудуг» престизинге бүхгаалтер болуп ажылдан турган.

Бодунуң өргө-дужаалын ажылап гаш, Никитин күрүенинч өнчүрү сам даан. Олтууг арга-биле халаска алган т материалларды-биле бодуна чууттагалжын тудуп алган. Бодунуң оорчүдүлери чазыраары-биле ол чүтүрүп аргааларын ажылап, бүхгаалтер тиништин өргө-дужаал үзүткен бээр.

тудуг материалдарын өскө бийиле;  
кырынга бийип турган.

М. Никитин дээрхи бодлогогч бичиж бийдигч алгаш ол документийг туугуу мыкын ал турганы нэрлөө. М. Никитин арга-биле ол «Тыва туугу» тизинден 2500 рубльчиг амы-бүгү материалдарын алган.

Бизыл хоорайчиг № 1 участог туугу сулу тургунчиг өнчүгү ордөш М. Никитинчиг СССР-ын Дээли Силинчиг Президиумуун 1947 чылдыг ал 4-теги Чарымын бугаар 5 чылды хоосгазын казып шийткес.

Бизыл хоорайга чурттап турган А. ден шийнчиг амыгыг күш-а.мыкбайл, харын бел-бургуузул херекс гедип турган. Эрттен чылдыг ноябрьга Бизыл хоорайчиг Заосерга кудуч

нун № 48 бажинда чуттагн туур  
мзаты Дербасовын илээн оорлап соёл  
эдийн чажырып алгаш, илэнтц ва  
биле бажын сүтжэ киир октагаш.  
чалла-даа оор улаваанда туттурган бол  
хорутдагган.

Бизын хоорайнын № 2 участог  
уугу суу Селеннин хөрөөн бөргөн  
чылда хосталгазын бзын шийтгес.

Редатор Д. О. БЕГЗИ.

8, харыысалгалыг  
галтерияның 3—65.

---